

Bestsellerek a hitleri Németországban

Jegyzetek Christian Adam könyvéhez

Golo Mann szerint a nemzeti szocializmus a „világról, az emberről és a történelemről alkotott tanok kiagyalt rendszere volt; hamis tudomány, hamis vallás, melyben sokan komolyan hittek” (Németország története 1919–945. 121. p.). Ez a nézetrendszer az országot (1938-ig Harmadik Birodalom, 1939-től már Nagynémet Birodalom) polgárai legalábbis úgy hitték, talpra állította, hogy ezután soha nem látott gyilkos háborúhoz, összeomláshoz és pusztuláshoz vezesse alattvalóit.

Szakmai tudatunk mélyül, ha megnézzük, mit adott az olvasni vágyók kezébe a rendszer, s ebből mit olvasott szívesen a német közönség. Adam könyvének legalább két fontos előzményét említjük az olvasás vaskos német kézikönyvét (*Handbuch Lesen*, 1999.), mely tömör olvasástörténeti fejezetet is kínál, már korábban ismertettük (Fordulópont, 2001. 1. sz.), viszont a műben gyakran hivatkozott alapvető monográfia, *Jan-Pieter Barbian Literaturpolitik im „Dritten Reich”* (1995.) című megkerülhetetlen műve eddig nem került a hazai olvasó látószögébe. (Új változata: *Literaturpolitik im NS-Staat von der Gleichschaltung bis zum Ruin*. 2010.)

ADAM, Christian : Lesen unter Hitler : Autoren, Bestseller, Leser im Dritten Reich /Adam Christian. – Berlin: Galiani, 2010. 383 p ISBN

Barbian behatóan tárgyalja az államosított intézmények keretében mind a könyvkiadás és -terjesztés, mind a könyvtárügy hitlerista modelljének működését. (Mindkét Barbian-műnek, miként az általunk recenzált műnek is – a MOKKA adatbázisa szerint – idehaza csak a budapesti Goethe-Intézet könyvtárában tanulmányozható közhasznú példánya.) Adam vizsgálódása sajnálatosan nem tér ki a (köz)könyvtárügy ekkoriban számottevően bővülő olvasótáborának bestsellereire. A könyv három gondolati egységet alkot. Előbb három fejezetben taglalja a következő kérdéseket (15–84. p.): a hitlerista irodalompolitikát (ennek forrása Barbian könyve), a német könyvkiadás fejlődését, a bestsellerek megjelenését, Hitler, Goebbels és más náci vezetők olvasmányait. (Ez utóbbi kapcsán érdemes felhívni a figyelmet *Miskolczy Ambrus* vibrálóan eleven kismonográfiájára „*A Führer olvas*”. *Tallózás Hitler könyvtárában*. 2000., amely a „tallózásnál” messze többet nyújtva kitűnően érzékelteti Hitler eszmevilágát, egyben olvasási módszerének sajátosan nem-lineáris, inkább „funkcionális”-nak nevezhető módját. Leegyszerűsítve: azt és az adott műből annyit olvas el és ki, amennyire épp szüksége van.)

A monográfia második szerkezeti egysége tíz fejezetben (87–307. p.) a tíz tipikusnak tekinthető bestseller-kategóriát elemzi adatgazdag módon. A záró rész értékelő összefoglalást, a száz-ezer példány feletti nagyságrendet elérő bestsellerek válogatott listáját, bő jegyzetanyagot, irodalomjegyzéket, s végül a tárgyalt szerzőket és műveiket felölelő mutatót tartalmaz (310–383. p.). Ez a típusú – nota bene nem túl drága – vizsgálódás hazai olvasási kultúránk múltjának és jelenének (kiegészítő szerepű) leképezésében is gyümölcsöző lehetne.

A hitlerista irodalompolitika részleteibe nem mélyednék el, kitértem e kérdésre a *Totális barna folt: a Die Bücherei című folyóirat 1934-es első évfolyama* című írásomban (Könyvtári Figyelő, 2010. 1. sz.). Itt csak annyi kiegészítés kívánkozik, hogy a monohierarchikusnak tűnő irányítás közelebbről nézve számos zavaros, egymást keresztező kompetenciát mutat (Goebbels kontra Rosenberg stb.). A német könyvkiadás a XIX. század óta vezető helyet töltött be a világban, e tekintetben – mennyiségileg! – a hitleri állam is eredményesnek tekinthető egészen 1941-ig. Eközben kiszorították vagy „árjásították” a „zsidó” vállalkozásokat, s így teret nyitottak például a náci párthoz közelálló vállalkozók sikere számára. (Szó nem volt államosításról.) Egyes későbbi nagy kiadók (Bertelsmann stb.) is ekkortájt váltak meghatározóvá. Megjegyzendő, hogy a világháborúig nem volt előzetes cenzúra: a náci vezérek a sok „alvezér”, bizalmi ember révén (1939-re a náci párttagság már meghaladta az öt milliót) így is biztosítva látták, hogy érdemben senki nem fogja veszélyeztetni a hatalmi struktúrát. Egészében – kissé vulgarizálva – leszűrhető, hogy a nemzeti szocializmus

éveiben prosperált az irányított könyvkiadás, a németek nem felejtettek el olvasni. Látni fogjuk, sok esetben épp a környező valóságtól való menekülés eszközeként működött az olvasás. A szerző adatai szerint a korszak legnagyobb példányszámát a Vezér, Hitler Mein Kampfja érte el 12,5 millió példánnyal (a honorárium Hitler legnagyobb saját pénzbevételét biztosította). Igaz, ez főleg az utolsó 2–3 évben tetőzött (1942 után jelent meg az összes példány 40%-a!), amikor már minden házaspár is kapott egy ingyenes példányt. Milliós eredményt még féltucat könyv ért el, ezek is inkább politikai propagandairódmalmat kínáltak (pl. Alfred Rosenberg alapművét). Mielőtt Adam fő kategóriáit szemlézzük, érdemes leszögezni, hogy a társadalmi rétegek olvasmányai ekkor is szignifikánsan eltértek. Egy 1939-es felmérést idéz a szerző (a 64. oldalon), melyből az derül ki, hogy a szűkebben vett politikai irodalom három fő vizsgált típusa közül a munkásság döntően a világháborús élmények feldolgozását preferálta (86%), míg a polgári középrétegek már nagyobb mértékben olvastak igazi nemzetiszocialista irodalmat (előbbi típusú olvasmány 75, ez utóbbi 20%), a diplomások körében pedig a harmadik tematikai csoport (fajelmélet) is számottevő a maga 19%-ával (az előző két kategória aránya itt 49 és 32%). A két másik olvasói réteg esetében a fajelmélet csak 2, illetve 5%-ot ért el. (Ne feledjük, a sajtó, a rádió és a film szinte mindenkit elérhetett ezzel a mértékkel; a vezető náci hetilapok, mint a *Das Reich* vagy az ingyenesen terjesztett SS-lap, a *Das Schwarze Korps* stb. Fél-másfél millió példányban láttak napvilágot.)

A tíz kedvelt olvasmánycsoport Adam elemzése szerint:

- a népszerű ismeretterjesztő irodalom,
- a náci propagandairódmalom,
- a háborús tematikájú szépirodalom,
- a vidám és humoros szórakoztató művek,
- a modern szórakoztató olvasmányok,
- az igazi német „népi” irodalom (Karl May-tól a ponyváig),
- a külföldi sikerirodalom,

- a klasszikus olvasmányok,
- a sikeres nemzetiszocialista írók és
- a lövészárkok népének szóló olvasmányok.

A tíz fejezet átlag tíz-huszonöt oldal terjedelmű, tehát kellően gazdag részletekben. Alábbiakban épp csak szemelgetünk, a számunkra ismertebb és érthetőbb részletekre figyelmezve.

A népszerűsítő irodalom keretében a legnagyobb sikert *Karl A. Schetzinger* könyve érte el az anilin (nitrogéntartalmú szénvegyület) feltalálójának, *Ferdinand F. Runge* életrajzával, az I. G. Farben gyár alapításával. A könyvből hangjáték is készült ismert színészek közreműködésével. A Mallorcán élő *Anton Zischka* riportregényei a német gazdasági autarchia hirdetésével lényegében a szerző meggazdagodását szolgálták igen eredményesen. A német nép nagy hőseit idéző biográfiák közül különösen az orvostudós *Robert Koch*-ról szóló regény váltott ki széles körű érdeklődést (a szerző *H. Unger*), mellette említhetjük az *E. Dieseln*ek apjáról, *Rudolf Dieseln*ről készült könyvét.

A náci propagandairódmalom koronázatlan „királya” a Mein Kampf, ide tartozik még a náci főideológus Rosenberg alapműve, A XX. század mítosza (1930), továbbá a propagandaminiszter Goebbels több könyve, főként a *Vom Kaiserhoftól zur Reichskanzlei* című (1934), amely az 1933-as hatalomátvétel előtti évet tárgyalja naplói alapján.

A háborús irodalom körében szívesen olvasták *P. C. Ettinghoffer* több könyvét (mind 200 ezer példány felett látott napvilágot), miközben ki akarták törölni *Erich Maria Remarque* emléket. Kapós volt a tengeralattjáró-háború témáját feldolgozó dokumentumregény *Günter Prien* tollából.

A humoros irodalom keretében két könnyed szórakoztató antológia aratott nagy sikert (egyik 800, másik 900 ezer példányban kelt el).

A modern szórakoztatás fogalma alá sorolt művekből említsük egy orvosnő életrajzát kínáló könyvet (*Angela Koldewey* a szerző), illetve *Hans Fallada* *Mi lesz veled, emberke?* (1932) című (nálunk is jól ismert) könyvét.

A „népi irodalom” (Volksliteratur) legnépsze-

rúbb képviselője maga *Karl May*, akit a Führer is kedvelt, továbbá *Courts-Mahler*, meg sok tucatnyi ponyva.

Számunkra különösen érdekes lehet az idegen nyelvből fordított művek köre – évente mintegy 500 ilyen mű látott napvilágot –, minthogy itt több fogódzóra találhatunk. Nagy népszerűségnek örvendett az angolul író svájci *John Knittel* (Via Mala stb.), az élete alkonyán náci barát norvég Nobel-díjas (1920) *Knut Hamsun*, a magyar *Harsányi Zsolt*, a svéd *Axel Munthe*, sőt a francia *Antoine de Saint-Exupery* több aviatikai műve (Éjszakai repülés, 1931. stb.) is elérte a százezer példányt (természetesen 1940 előtt).

A klasszikusokat előszeretettel náci „hangszerelésben” adták közre, például Goethétől egy antológiát állítottak össze (*Goethe an uns. Ewige Gedanken des grossen Deutschen*. 1938.), amely a Hitlerjugend vezérének, *Baldur von Schirach*nak egy beszédével mint előszóval kínáltak.

A nemzetiszocialista szépírók közül a legnagyobb példányszámot *Kuri Tremel-Eggert* írónő érte elé egy asszony regényével (Barb. *Das Roman einer deutschen Frau*, 1934. – 1942-ig még 52 kiadás) összesen 750 ezer példánnyal, vagyis az anilin-regény után a legnépszerűbb regény volt e 12 évben. Gyakorta láttak napvilágot a náci államrend szolgálatában is szerepet vállaló írók (Hanns Johst, Hans Friedrich Blunck stb.) művei.

Végül a frontharcosok számára készült könyvekről előbb érdemes elmondani, hogy a párt és számos más szervezet gyűjtött a katonák olvasmányai érdekében (pl. Rosenberg hivatala több

millió példányt gyűjtött össze). Emellett a vezérkari főnökség (Oberkommando der Wehrmacht) a megszállt területeken könyvesboltokat szervezett. (pl. Franciaországban 1942-ben hatvan működött.) A nagy példányszámban terjesztett művek közül említhetjük *Theodor Fontane* és *Theodor Storm* vagy *Karl May* írásait, vagy a kis súlyuk miatt igen népszerű *Insel-Bücherei* és *Reclam-Hefte* sorozatok füzeteit. Sikert arattak e körben *Ernst Jünger* az egyik leghatásosabb – egyben legellentmondásosabb – huszadik századi német író és filozófus művei. (Hosszú élete alatt a militarizmus dicsőítésétől képes volt eljutni a háborúellenességig. Ott volt Mitterand elnök és Kohl kancellár mellett a közös francia-német verduni megemlékezésen 1984-ben.)

A hitlerizmus 12 éve alatt természetesen az irodalompolitika lényegesen befolyásolta az olvasmányokat a kiadástól a kritikai recepcióig. Említésre méltó tünet, hogy Goebbels és környezete hajlamos volt tolerálni a németek szórakozási-kikapcsolódási igényeit, különösen a mind nehezebb háborús években, míg a – saját igénye szerint – par excellence ideológus Rosenberg és csapata ádáz módon küzdött a nem a fajtiszta náci ideológiát képviselő, olcsóbb tartalmú, céljában szórakoztató kiadványok megjelenése ellen (például a *Die Bücherkunde* kritikáival). Adam könyve minden más érdeme mellett azért is fontos és megszívlelendő számunkra, mert a humánummal szembe forduló náci korszak szellemével való teljesebb leszámolást segíti elő.

Sonnevend Péter

